

Management turismu v nejvyšších polohách Hrubého Jeseníku - možnosti a meze

Marek Banaš, Jan Hošek, Václav Tremel

Přírodovědecká fakulta UP, Tř. Svobody 26, 771 46 Olomouc, banas@prfnw.upol.cz

Firma RNDr. Jan Hošek, Areál ČOV, 268 01 Hořovice, hosek@janhosek.cz

Přírodovědecká fakulta UK Praha, Albertov 6, 128 43 Praha 2, tremel@nature.cz

1.) Úvod:

V příspěvku je prezentována část výsledků výzkumu týkajícího se vztahu návštěvnosti a přírodního prostředí v národní přírodní rezervaci (NPR) Praděd. Výsledky posloužily k vytvoření návrhu jedné z částí připravovaného tzv. plánu péče NPR Praděd - kapitoly cestovní ruch: analytická část a návrh strategie rekreačního využívání NPR Praděd (Banaš, Hošek et Tremel 2004, Banaš et Hošek 2004). Plán péče se po jeho schválení stává dokumentem, který slouží Správě CHKO Jeseníky a Ministerstvu životního prostředí jako vodítko ke správné péči o území NPR Praděd.

Kromě vybraných výsledků výzkumu je cílem tohoto příspěvku také představení základních kroků přípravy návrhu plánu péče. Plné znění analytické části řešení (rozsáhlé výsledky, analýzy, grafy, mapy) a návrhu strategie udržitelného turismu mohou zájemci získat na Správě CHKO Jeseníky případně u autorů příspěvku.

2.) Cíle plánu péče, postup řešení:

Cílem připravované kapitoly plánu péče bylo navrhnout akční plán udržitelného turismu pro území NPR Praděd na základě širokého spektra získaných informací. Řešení bylo vedeno snahou umožnit turistické využívání území s co nejmenším vlivem na předměty ochrany a podpořit aktivity, které jsou v souladu s cíly směřování území.

Při řešení jsme se pokusili skloubit v našich podmínkách doposud velmi málo používanou multikriteriální (vícefaktorovou) analýzu. Práci na přípravě dokumentu jsme rozvrhli do několika kroků. Nejprve jsme stanovili specifika a charakteristiku území. Velmi důležité bylo v tomto směru zdůraznění předmětu a důvodů ochrany a vyzdvižení přírodních prvků, které vyžadují obzvláštní pozornost. Následně jsme mohli vyhodnotit stav významných hodnot území ve vztahu k rekreačním aktivitám. Dalším logickým krokem řešení bylo stanovení základních cílů směřování území. Následující zhodnocení stávajícího turistického využívání NPR Praděd (např. vyhodnocení jednotlivých rekreačních vlivů, kvantitativní a

kvalitativní analýza návštěvnosti a turistické infrastruktury), limitů rozvoje a turistického potenciálu území vyústila v syntézu informací o jednotlivých hlavních problémech managementu ochrany přírody (problémy ve vztahu k ochraně přírody v území), které dosažení vytčených cílů směřování území podmiňují či výrazně ovlivňují.

Důležitým podkladem pro návrh výsledné strategie udržitelného turismu v území NPR Praděd bylo také stanovení zranitelnosti území ve vztahu k rekreačním aktivitám a určení vhodných indikátorů, jejichž sledováním zjistíme, zda dodržujeme stanovené cíle směřování území. Závěrečnou a velmi důležitou částí plánu péče bylo navržení konkrétních opatření managementu turismu v NPR Praděd (akčního plánu).

3.) Metody řešení:

Nejprve byla provedena analýza dostupných literárních podkladů (přírodovědné studie, inventarizační průzkumy, územně plánovací dokumenty, historické údaje), na kterou navázal doplňující terénní průzkum (např. vyhodnocení stavu turistických tras, zmapování stavu ruderalizace a synantropizace vegetace na nejvíce exponovaných místech, vyhodnocení stavu a úrovně informačního systému ochrany přírody v území). Další terénní šetření bylo zaměřeno na zjištění kvantitativních a kvalitativních charakteristik návštěvnosti (množství a struktura návštěvníků, analýza jejich pohybu, vyhodnocení názorů a preferencí návštěvníků).

Velmi důležitou částí řešení byla diskuse s místními subjekty (osobní návštěvy, společná diskuse v Karlově Studánce v listopadu 2003), na které byly sesbírány podněty týkající se rekreačního využívání NPR Praděd. V návrhu strategie udržitelného turismu byly uplatněny také výsledky průzkumu jakým způsobem řeší problémy ve vztahu ochrana přírody - turismus v jiných horských chráněných územích (dotazník ve spolupráci s EUROPARC Federation - česká a evropská sekce) a diskusí v rámci evropského a severoamerického horského fóra.

Terénní výzkum návštěvnosti proběhl během 6 dnů v průběhu celé zimy (22.2., 23.2., 14.3., 15.3., 6.4., 7.4.2003) a 6 dnů v období letních školních prázdnin (26.7., 27.7., 9.8., 10.8., 16.8., 17.8.). V těchto dnech proběhlo rozsáhlé sčítání návštěvníků na 5 stanovištích a dotazování více než 1200 náhodně vybraných respondentů u nejvýznamnějších turistických chat a na turistických trasách. Dotazníky byly připraveny ve 4 jazykových mutacích: česky, polsky, německy a anglicky. České verze dotazníku byly vyplňovány metodou řízeného rozhovoru, cizojazyčné verze samostatným vyplněním dotazníku respondenty. Práce tazatelů byla průběžně kontrolována. Kombinace fyzického sčítání na více stanovištích a výsledků dotazníkového šetření dále umožnila odhadnout podíl jednotlivých skupin návštěvníků přepravených v úseku Hvězda-Ovčárna, podíl počtu návštěvníků vstupujících různými

přístupovými body v letním i zimním období a v neposlední řadě též odhadnout průměrný celkový počet návštěvníků v NPR Praděd celoročně, resp. v letním a zimním období.

4.) Vybrané výsledky a jejich diskuse:

Z důvodu omezeného rozsahu tohoto příspěvku zde vybíráme pouze stručné informace o stanovených cílech směřování území (cílech udržitelného turismu), průřez některými z výsledků analýzy návštěvnosti, základní informace o problematice stanovení zranitelnosti prostředí NPR Praděd aktivitami turismu a návrh indikátorů kvality NPR Praděd.

Stanovení cílů směřování NPR Praděd (cíle udržitelného turismu):

Při formulování návrhu jednotlivých cílů směřování území je potřeba mít zejména na zřeteli, že přírodní, kulturní a historické charakteristiky NPR Praděd tvoří základ pro všechny současné i budoucí aktivity, které zde probíhají. Tyto prvky nesmí být uvedeny v ohrožení. Turismus zde je a bude závislý na udržení vysoké úrovně přírodního prostředí, která zaručí dlouhodobé přínosy (nejen ekonomické) pro všechny zúčastněné subjekty v chráněném území.

Cíle udržitelného turismu v NPR Praděd rozdělujeme do 3 skupin:

1. Cíle v oblasti ochrany přírody
2. Sociální cíle
3. Ekonomické cíle

Konkrétně byly navrženy následující cíle:

Ad 1):

- Dlouhodobá ochrana přírody a krajiny v území s důrazem na významné hodnoty území.
- Zlepšení znalosti území a nutnosti jeho ochrany mezi místními lidmi a návštěvníky, jejich zapojení se do ochrany přírody, přijetí péče o přírodu a krajinu za své.

Ad 2):

- Spokojenost návštěvníků a jejich zážitek z území.
- Oživení místních tradic (jako jedna z možných alternativ k masovému turismu).
- Umožnit různým skupinám návštěvníků zažít si území (rodiny s dětmi, staří a handicapovaní lidé apod.).
- Komunikace a úzká spolupráce širokého spektra subjektů v území.
- Zlepšení životního standardu místních obyvatel včetně oživení tradičních řemesel.

Ad 3):

- Podpora místní ekonomiky.
- Podpora místních podnikatelů a pracovních příležitostí v místě.
- Rostoucí finanční zisky v místě pomáhající udržovat a zvelebovat chráněné území.

Vybrané výsledky analýzy pohybu návštěvníků, jejich struktury a názorů:

Odhad celkového množství návštěvníků a jejich sezónního podílu:

Na základě provedeného fyzického sčítání množství osob přepravených v úseku Hvězda-Ovčárna, údajů z budovy závory na Hvězdě a počtu návštěvníků, kteří se dopravují do území NPR Praděd z jiných směrů lze konstatovat, že v období 1994-2003 činila průměrná celková roční návštěvnost NPR Praděd 442 tisíc návštěvníků, přičemž v zimním období 247 tisíc návštěvníků (56% celkové roční návštěvnosti) a v letním období 195 tisíc návštěvníků (44% celkové roční návštěvnosti).

Způsoby a směry přístupu do NPR Praděd

Preferovaný přístup do prostoru rezervace se výrazně liší v letním a zimním období. V zimě se přes 80% návštěvníků do území rezervace dopraví po silnici z Hvězdy na Ovčárnu, kyvadlovými autobusy (56%), zájezdovými autobusy (15%) a vlastními vozidly (12%). V létě je podíl takto dopravených návštěvníků jen cca 54% návštěvníků. U cyklistů činí podíl přístupu z Hvězdy 80%. Z dalších směrů přístupu je nejpoblárnější v létě pěšky údolím Bílé Opavy (24% návštěvníků) a od Švýcarsky a v zimě na běžkách od Švýcarsky.

Základní struktura návštěvníků NPR Praděd

Ze vzorku letních návštěvníků bylo 92% návštěvníků pěších turistů a 8% cyklistů. V zimním období tvořilo 38,5% pěší návštěvníci, 33% sjezdaři, 26% běžkaři a 2,5% snowboardisté.

Největší skupina návštěvníků je středního věku (40-59 let), následovaná mladými lidmi (25-39 let). Jejich bydlištěm jsou zejména okresy Olomouc, Ostrava, Opava. Nezanedbatelné je také zastoupení „místních“ návštěvníků z okresu Bruntál.

Názory návštěvníků na nabídku tras a způsoby dopravy

Cílem bylo zjistit jak návštěvníci vnímají stávající míru zátěže území dopravou a jaké způsoby dopravy by preferovali. Cca 2/3 návštěvníků jsou spokojeny se stávajícím způsobem dopravy v úseku Hvězda-Ovčárna. Preferují zachovat stávající stav (regulovaná doprava soukromými vozidly za poplatek, hromadná přeprava kyvadlovými autobusy) či zavést alternativní pohon autobusů - u zimních návštěvníků celkem přes 90%. Lanovku v úseku Hvězda-Ovčárna jako preferovaný způsob dopravy uvádí necelá čtvrtina letních návštěvníků (jen 1% zimních návštěvníků). Na okraj je vhodné uvést, že co se týče názoru návštěvníků na

nutnost zbudování lanovky na vrchol Pradědu, tento zazněl v odpovědích respondentů velmi výjimečně (desetiny procenta odpovědí).

Výrazná většina zimních návštěvníků (3/4) je spokojena s nabídkou a podobou lyžařských sjezdových tratí a běžeckých tras na území rezervace. U letních návštěvníků je se stavem a nabídkou tras spokojeno přes 80%.

Z analýzy odpovědí návštěvníků na otázku, zda jim při jejich ubytování v chatách uvnitř NPR Praděd vadí, že zde mají ztížený přístup osobními vozidly odpověděla výrazná většina návštěvníků (cca 3/4), že by se ubytovala v ubytovacích objektech uvnitř rezervace i přesto, že k nim nemůže přijet vlastním vozidlem.

Na další otázku, zda by „návštěvníci na silnici vedoucí od Ovčárny k turistickým chatám a dále na Praděd povolili vjezd soukromým vozidlům“ odpověděla drtivá většina návštěvníků (86%), že ne. Pokud blíže analyzujeme odpovědi týkající se dopravy dojdeme k závěru, že doprava v NPR Praděd je výrazný rušivý prvek, který snižuje zážitky návštěvníků z území. Stávající míra dopravy je podle jejich názoru únosná, její zvyšování nechťejí.

Názory návštěvníků na problémy ochrany přírody

V tomto okruhu otázek bylo cílem zjistit vnímání stávající úrovně ochrany přírody v NPR Praděd a reflexi aktuálních problémů životního prostředí v Jeseníkách pohledem návštěvníků. Nejprve nás zajímalo, jak návštěvníci hodnotí existenci NPR Praděd. Má pro ně smysl, podporují její existenci? Drtivá většina návštěvníků podporuje její existenci (90%). Největší skupina návštěvníků (40%) považuje stávající režim ochrany přírody v rezervaci za optimální. Třetina zimních návštěvníků (avšak 43% sjezdařů) jej naopak považuje za přísný, u letních návštěvníků jen malá část (16%). Pětina letních návštěvníků se domnívá, že režim ochrany přírody je na území rezervace mírný. Většina návštěvníků (2/3) neví o žádném ekologickém problému v Jeseníkách, citlivě vnímají zejména stav lesa.

Stanovení míry zranitelnosti území NPR Praděd aktivitami turismu:

Zranitelnost prostředí je považována za vhodné kritérium vyjadřující předpokládanou reakci složek prostředí na stresové faktory, mnohdy umocněné aktivitami člověka. Zranitelnost vyjadřuje schopnost odolávat vnějším vlivům (resistence), resp. náchylnost složek prostředí k narušení či destrukci a schopnost navracet se do výchozího stavu (resilience) (Růžičková et al. 1998, Nováková et al. 1997).

Pro účely plánu péče jsme se rozhodli analyzovat celkovou zranitelnost na základě těchto složek:

- zranitelnost abiotického (neživého) prostředí (na podkladě vylišených geomorfologických jednotek) určená těmito faktory: mechanické poškození, změny hydrologického režimu, změny regulačních podmínek
- zranitelnost biotického prostředí (na podkladě jednotlivých biotopů soustavy Natura 2000) určená těmito faktory: mechanické poškození (narušení) půdního povrchu, odstranění (mechanické poškození) vegetace, synantropizace a ruderalizace, změny hydrologického režimu, chemizace a eutrofizace prostředí
- zranitelnost biotického prostředí (na podkladě indikačně významných druhů živočichů - tetřev hlušec, linduška horská, pěvuška podhorní) určená faktorem - rušení ve vývoji

Zranitelnost každé složky ve vztahu k danému faktoru byla stanovena výběrem ze 3 stupňů: málo zranitelný, středně zranitelný, vysoce zranitelný. Na základě vyhodnocení zranitelnosti abiotických a biotických složek NPR jsme sestavili: a) kumulativní zhodnocení zranitelnosti území NPR Praděd (sečtena váha všech posuzovaných kritérií), b) relativní zhodnocení zranitelnosti území NPR (hodnoty 1-3).

Z výsledků vyplývá, že různé části území NPR Praděd jsou rozdílně vhodné pro aktivity udržitelného turismu, v závislosti na odlišné míře zranitelnosti prostředí (viz obr.1). Míra zranitelnosti se poněkud mění v průběhu roku, což nabízí prostor např. pro časově cílené aktivity (exkurse do území rezervace mimo hnízdní období ptactva aj.). U obou zvolených přístupů hodnocení se ukázalo, že vyšší zranitelnost mají lokality nad horní hranicí lesa, plochy s vyšší zranitelností celkově převažují na západní polovině území NPR Praděd (v průměru vyšší sklon svahů, rozsáhlé klidové oblasti, aj.).

5.) Závěr:

Návrh plánu péče NPR Praděd, kapitola cestovní ruch se na základě rozsáhlé analýzy povětšinou originálně získaných dat pokouší definovat cíle směřování území z pohledu turismu (požadovaný stav přírodního prostředí, a sociálně-ekonomických podmínek ve vztahu k návštěvnosti) a následně navržené metody managementu pak směřují k jejich dosažení. To, zda směřujeme ke stanoveným cílům můžeme zjistit jedině na základě dobře vytčených indikátorů (standardů) kvality území NPR Praděd.

Konkrétně byly navrženy následující indikátory (standardy) kvality NPR Praděd:

A. Indikátory stavu přírodního prostředí:

- Rozšiřování stávajících a vznik nových turistických stezek v (sub)alpinském stupni. Technický stav stezek (i v lesním stupni)

- Dlouhodobé změny prostředí na lyžařských sjezdových tratích
- Vývoj prostředí po realizaci managementových zásahů
- Stav populací synantropů, míra ruderalizace na nejvíce turisticky exponovaných lokalitách
- Stav a rozložení výskytu významných živočichů prokazatelně (či předpokládaně) citlivých na rušení (tetřev, tetřívka, linduška horská, eventuálně další)

B. Psycho-sociální indikátory mezi návštěvnickou veřejností

- Míra spokojenosti se stávající intenzitou návštěvnosti v území
- Problémy, které návštěvníci v území vnímají, co by se mělo dle jejich názoru změnit
- Reakce návštěvníků na nově provedená či zamýšlená opatření managementu v území (např. obměněné či nově vytvořené informační-interpretační panely, návrh změny režimu dopravy, návrh omezených exkurzí do konkrétních částí rezervace apod.).

C. Indikátory komunikace a spolupráce v území

- Problémy, které místní subjekty v území vidí ze svého pohledu. Stanovení aktuálních nedostatků, které je potřeba řešit

Navržené indikátory je nezbytné dlouhodobě, průběžně sledovat. Pokud bude během sledování zjištěno jejich poškození (snížení kvality), je zapotřebí zavést konkrétní opatření, která zabrání dalšímu zhoršování stavu (např. úprava povrchu turistických tras v některých lokalitách, úprava terénního značení, administrativní opatření k usměrnění návštěvnosti).

V příspěvku prezentovaná analýza návštěvnosti (včetně názorů návštěvníků) a názorů místních subjektů by měla být jedním z klíčových podkladů pro návrh úspěšné (a tedy i akceptované) strategie turistického využívání horských území. V plánech péče o chráněná území v ČR jsou tyto údaje bohužel používány jen zcela ojediněle. V případech, kdy je vliv různých rekreačních aktivit na přírodní prostředí nejednoznačný, nebo obtížně sledovatelný (např. doprava) je možné upravit intenzitu jejich regulace zjištěným názorům. Pocity návštěvníků a jejich kvalitní zážitky z území jsou v řadě zahraničních chráněných území neméně důležité jako stav přírody.

6.) Seznam literatury:

BANAŠ M., HOŠEK J. & TREML V. (2004): Plán péče národní přírodní rezervace Praděd, kapitola cestovní ruch. Analytická část. - Ms. [Studie; depon. in: Správa CHKO Jeseníky, Jeseník.]

BANAŠ M. & HOŠEK J. (2004): Plán péče národní přírodní rezervace Praděd, kapitola cestovní ruch. Strategie udržitelného turismu a návrh managementových opatření. - Ms. [Studie; depon. in: Správa CHKO Jeseníky, Jeseník.]

NOVÁKOVÁ E., SCHWARZ O. & ŠTURSA J.(1997): Biodiverzita, stabilita a ekologická únosnost lesního biomu v území národního parku a biosférické rezervace Krkonoše. - Ms. [Studie; depon. in: ÚAE LF ČZU Praha, Kostelen n. Černými lesy, Správa KRNP, Vrchlabí.]

RŮŽIČKOVÁ H., KALIVODOVÁ E. & HRNČIAROVÁ T. (1998): Vulnerability of the elements of present land use by stress antropic factors. - In: CZ-IALE proceedings 1998, pp. 95-100.

Přílohy

Obr. 1): Zranitelnost krajiny v NPR Praděd ve vztahu k turismu– relativní vyjádření zranitelnosti

